

تفسير آية

﴿ان الابرار يشربون...﴾

مؤلف

ميرزا محمد بن حسن مدقق شيروانی

معروف به (مدقق شيروانی)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

* [دلالة الآية على منزلة اهل البيت و عصمتهم]

* [ما هو المقصود من التحذير في الآية]

* [نظر المعتزلة و الاشاعرة]

محقق: علی حبیب اللہی

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

[مقدمه تحقیق]

مؤلف

محقق بزرگوار میرزا محمد بن حسن مدقق شیروانی معروف به «مدقق شیروانی» و یا «ملا میرزای شیروانی»

متوفای ۱۰۹۸ هـ. ق. از علمای امامیه اواخر دوره صفویه است.
بنابر نوشته ریحانه الادب:

میرزا محمد، شیروانی الاصل، اصفهانی المسکن، شهدی المدفن و یکی از اعظم علمای امامیه و افاضل اواخر عهد دولت صفویه است، او عالم متبحر و متتبع و جامع معقول و منقول می باشد.^۱

صاحب ریحانه الادب شرح حال او را به تفصیل آورده و در قسمتی از آن می نویسد: در کثرت فطانت و قوت حافظه و دقت نظر و اصابت رأی و تبحر اشهر از آن است که محتاج به بینه و برهان باشد. ملا عبدالله افندی که خود از شاگردان ملا میرزا می باشد از او به «اسادنا العلامة» تعبیر می کند و او را بر اساتید دیگرش مثل مرحوم مجلسی، محقق خوانساری و محقق سبزواری با چنین عنوانی ترجیح می دهد.^۲

مدقق شیروانی آثار و تألیفات متعددی دارد که در ریحانه الادب از ۳۳ جلد آنها نام می برد. (که در میان آنها حاشیه بر تفسیر بیضاوی، و تفسیر آیه شریفه ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ...﴾ درباره عصمت ائمه و رد اقوال اهل سنت به چشم می خورد.) و در پایان می گوید: «و غیر اینها».^۳

ملاً میرزا مدتی در اصفهان نزد مرحوم آقا حسین خوانساری درس خواند و بعد به عتبات عالیات رفت و مدتی در آنجا توطن اختیار نمود و سرانجام به اصفهان مراجعت کرد. او شاگرد و داماد ملاً محمدتقی مجلسی اول می باشد و پسری دارد به نام ملاً حیدر علی که خواهر زاده و داماد مجلسی دوم است. ملاً حیدر علی حاشیه ای بر مسالک دارد و مصباح المتهجد شیخ طوسی را تلخیص کرده و برخی ادعیه و زیارات را بر آن افزوده است.

مدقق شیروانی در روز جمعه ۲۹ رمضان ۱۰۹۸ با ۱۰۹۹ هـ. ق. در سن ۶۵ سالگی در اصفهان از دنیا رفت و در سرداب مدرسه میرزا جعفر در مشهد به خاک سپرده شد.

رساله حاضر

تفسیر کلامی ۷ آیه از سوره هل اتی: ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا...﴾ و لقاءهم نضرة و سروراً می باشد که در قرن ۱۱ نوشته شده است.

نویسنده با استفاده از آیات فوق در سدد اثبات عصمت اهل بیت (ع) می باشد و برخی از اقوال و آراء اهل سنت را پاسخ می دهد.

در کتاب الذریعة إلى تصانیف الشيعة می گوید:

اثبات عصمة الأئمة (عليهم السلام) من آية ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ﴾ من سورة هل أتی للمدقق

العلامة ميرزا محمد بن الحسن الشيرvani المتوفى سنة ۱۰۹۸ أو سنة ۱۰۹۹، ذكره

آية الله بحر العلوم في فوائده الرجالية.^۴

همانگونه که ملاحظه می کنید آیه ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ﴾ در سوره مطلقین است و باید

آیه ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا...﴾ که در سوره هل اتی است نوشته می شد.

صاحب کشف الفهارس می گوید:

این کتاب چنان که از نام آن پیداست در جهت اثبات عصمت ائمه (ع) با استفاده از

تفسیر آیه ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ﴾ است، لکن غالباً نویسندگان تراجم اشتباهاً این آیه

را از آیات سوره هل اتی یاد کرده اند، چنان که فهرست نویسان نیز بدان دچار آمده اند

و غالباً نوشته اند: تفسیر ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ﴾ در حالی که این آیه از آیات سوره انفطار

یا مطلقین است و تفسیر ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ﴾ شیروانی به فارسی است.^۵

توجه دارید صرف نظر از این که نوشته حاضر، جزوه مختصری بیش نیست و تعبیر

«کتاب» بر آن صحیح نمی باشد، مگر از جهت کتابت و معنای لغوی آن، آیه ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ...﴾ مربوط به سوره هل آتی است و شاید نویسنده محترم کشف الفهارس به اصل جزوه مراجعه نکرده که دچار چنین اشتباهی شده و به صاحب الذریعة و ریحانة الادب اینگونه اشکال کرده است.

و تعجب آنگاه بیشتر می شود که کشف الفهارس در معرفی رساله می نویسد: «اثبات عصمة الائمة عليهم السلام من آية ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ﴾...» و یک صفحه بعد در معرفی آغاز و انجام نسخه خطی می نویسد:

آغاز: ... قال الله تبارك و تعالی في الكتاب الكريم: ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا﴾- إلى قوله-: فوقيهم الله شر ذلك اليوم ولقاهم نضرة و سروراً...^۶ ملاحظه می کنید که خود ایشان در معرفی نسخه خطی آیه های سوره هل آتی را آورده است.

و اما این که نوشته اند: «تفسیر ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ﴾ شیروانی به فارسی است» این مطلب صحیح است و مرحوم شیروانی راجع به آیه مورد بحث دو رساله (یا مقاله) دارند: یکی همین رساله حاضر به عربی و دیگری به فارسی است و در کتابهای خطی کتابخانه فیضیه قم در مجموعه ای به شماره ۱۶۶۵ هر دو اثر (عربی و فارسی) موجود می باشد.

تحقیق این رساله بر اساس دو نسخه به قرار زیر می باشد:^۷

۱. نسخه شماره ۱۴۴۲ کتابخانه آیه الله العظمی مرعشی قم.

۲. نسخه شماره ۱۶۶۵ کتابخانه مدرسه فیضیه قم.

در مواردی که نسخه بدل قابل توجه بوده و لازم است ذکر شود با معرفی «ن ۱» و «ن ۲» به ترتیب نسخه کتابخانه آیه الله العظمی مرعشی و نسخه کتابخانه مدرسه فیضیه نام برده شده است.

والسلام

علی حبیب اللهی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

والحمد لله الذي أعطى فأغنى وأقنى وهو ربّ الشعرى والصلاة على محمد وآله أجمعين^٨.

[دلالة الآية على منزلة أهل البيت وعصمتهم]

قال الله - تبارك وتعالى - في الكتاب الكريم ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا﴾ إلى قوله ﴿فَوَقَاهُمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّاهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا﴾ وجزاهم بما صبروا جنةً وحريراً﴾ (الأنسان (٧٦): ٥-١٢) الآية.

وقد روت العامة - محدثوهم ومفسروهم - أن الآية نزلت في علي عليه السلام وفاطمة والحسن والحسين عليهم السلام،^٩ وفي هذا دليل على أنهم معصومون من الذنوب والمعصية والمخالفة لأمر الله ونهيه؛ وذلك لأن الآية دالة على أن الله تعالى وقاهم من عقاب [عذاب، خ] ذلك اليوم جميعاً؛ لأن كل عقاب شرٌّ لا محالة وقد أنزل الله تلك الآية ليتلى عليهم فقد أعلمهم الله تعالى بأنهم محفوظون من العقاب آمنون يوم القيامة، وهو غير جائز إلا مع عصمتهم من الذنوب والمعاصي؛ لأن من علم أن العذاب لا يصيبه فهو غير حاذر بل آمن ولا يحذر لو خالف الأمر وعصى.

وقد قال الله - تبارك وتعالى اسمه - ﴿فليحذر الذين يخالفون عن أمره أن تصيبهم فتنة أو يصيبهم عذاب اليم﴾. (النور (٢٤): ١٦٣)

[ما هو المقصود من التحذير في الآية؟]

والمقصود من ذلك تحذير المخالفين وتهديدهم وإذا لم يكن العالم بالوقاية، الآمن من

العذاب غير حاذر فهو خارج عن عموم اسم الموصول مخصّص عنه، والتخصيص خلاف الاصل بخلاف ما لو قلنا: إنّه معصوم من الذنوب فإنّه غير داخل في عموم اسم الموصول حتّى يخرج ويلزم التخصيص؛ فيجب القول بالعصمة حذراً عنه.

فإن قيل: من علم بذلك الأمان غير قادر على الحذر، أو يمتنع منه الحذر، ومن يمتنع منه الحذر مطلقاً - سواء كان مستنداً إلى العلم بانتفاء العقاب، أو عدم التكليف، أو شبهه - خارج وكذلك من علم بالعفو.

قلنا: كل ذلك تخصيص والأصل قلّة التخصيص والعام المخصّص حجة في الباقي، على أنّ عدم التكليف يستلزم عدم دخوله في العموم فلا تخصيص وقد تحقّق من علم بالعفو غير واقع فلا تخصيص أيضاً.

فإن قيل: الفتنة غير العذاب الأخرى والوقاية المذكورة إنّما يقتضي الأمان منه، والآية الثانية إنّما تقتضي الحذر عن العذاب أو الفتنة التي هي غيره، فلعلّ المراد منه التقسيم؛ يعني أنّ المخالفين للأمر منقسمون إلى قسمين: فبعضهم كمن أو من أن يعذب في الآخرة ينبغي أن يخالف الفتنة، وبعضهم وهو غير من أو من ينبغي أن يخالف العذاب.

قلنا: لو كان المعنى ما ذكرتم لم يتمّ بذلك،^{١١} على أنّ الأمر للوجوب مطلقاً؛ لجواز أن يكون بعض الأوامر للوجوب وبعضها للندب ويترتب على الثاني الفتنة لا العذاب، أو لا يكون شيء منها للوجوب ويكون لازم الأمر أحد الحذرين لا الحذر عن العقاب. والدليل على الوجوب هو الثاني لا الأوّل. فمن قال بدلالة الآية للوجوب يتمّ الاستدلال عليه. **على أنّنا نقول:** المتبادر من الآية هو الحذر عن أحد الأمرين بأنّ يحتمل كلّ منهما ولا يجزم بانتفاء شيء منهما في أيّ مخالف كان لا أحد الحذرين على ما زعمه السائل.

[نظر المعتزلة والأشاعرة]

ووجه آخر هو أنّ الإعلام بأنّ العقاب مرتفع لمن يتأتّى منه المعصية إغراء له بها، وبعث له عليها، وهو قبيح عقلاً. فلا يجوز عند المعتزلة وغيرهم من القائلين بالحسن والعقيلين.^{١٢}

وأما الأشاعرة، فنقول: إنهم [لهم، خ] يدلّ على ذلك ما روي من فعل عمر بن الخطاب لأبي هريرة حين قال له النبي ﷺ: «أن أخبر الناس بأنّ من قال لا إله إلا الله دخل الجنة.»^{١٣} وأعطاه نعله ﷺ علامة على صدقه على النبي ﷺ حيث دفعه عمر بن

الخطاب حتى وقع على استه واستخفّ به ثمّ دخل على النبي ﷺ ومنعه من ذلك، فرجع النبي ﷺ إلى قوله، وذلك من جملة ما أخطأ النبي ﷺ فيه بعدما اجتهد عندهم، ومثل ذلك لا يتأتى في الآية.

ويدلّ على ذلك أيضاً قول أمير المؤمنين - عليه أفضل الصلّاة والسلام- في خطبة له بعد قتل أهل النهروان:

ولو لم أكن فيكم ما قوتل أصحاب الجمل وأهل النهروان وأيم الله لو لا أن تتكلّموا وتدعوا العمل لحدتكم بما قضى الله- عزّ وجلّ- على لسان نبيكم ﷺ لمن قاتلهم مبصراً لضلالتهم عارفاً للهدى التي نحن عليه.^{١٢}

والحمد لله وحده^{١٣} وصلاته على نبيّه وآله عليهم السلام، إلى هنا كلامه أعلى الله مقامه.

١. ريحانة الأدب، ج ٥، ص ٣٨٦، چاپ سوم، چاپخانه شفق تبریز.
٢. همان.
٣. ريحانة الادب، ج ٥، ص ٣٨٦. همچنين در نسخه های خطی کتابخانه مدرسه فیضیه قم یک کتاب خطی به شماره ١٦٦٥ دارای ٢٦٦ صفحه می باشد که مجموعاً ٢٨ رساله و بند از ملا میرزا شیرازی را شامل می شود و در صفحه اول و دوم آن نام قسمتی از کتابهای او نوشته شده است. (این کتاب به دستور آیه العظمی بروجردی (ره) وقف کتابخانه فیضیه شده است.)
٤. الذریعة إلى تصانیف الشيعة، ج ١، ص ٩٧.
٥. کشف الفهارس، ج ٣، ص ٥، چاپ سروش تهران، سال ١٣٧٥ هـ. ش. و مراد ایشان از «نویسندگان تراجم» صاحب الذریعة و ریحانة الأدب می باشد.
٦. همان.
٧. رجوع شود به فهرست نسخه های خطی کتابخانه آیه الله العظمی فخری مرعشی نگارش: سید احمد حسینی، ج ٤، ص ٢٢٨، و فهرست نسخه های خطی کتابخانه مدرسه فیضیه قم نگارش: رضا استادی، ج ٢ بخش ٣، ص ١١٣.
٨. هذه الخطبة ليست في نسخة فیضیه.
٩. التفسیر الكبير، ج ٣٠، ص ٢٤٣؛ روح المعانی، ج ٢٩، ص ١٥٧؛ الكشاف، ج ٤، ص ٦٧٠؛ الدر المنثور، ج ٦ ص ٢٩٩ الجامع لأحكام القرآن، ج ١٩، ص ١٣٠-١٣٤؛ أسد الغابة، ج ٥، ص ٥٣٠ في ترجمة فضة؛ أسباب النزول للنيسابوري، ص ٣٧٨؛ وروي في كثير من كتب الخاصة ومنها مجمع البيان، ج ٥، ص ٤٠٤ فراجع.
١٠. هكذا في ن. فیضیه: «لو كان ما ذكرتم لتطرق احتمال تقسيم آخر لم يتم الاستدلال بذلك»
١١. راجع شرح تجرید العقائد للقوشجي، ص ٣٣٧؛ و كشف المراد، ص ٣٠٢ في معنى الحسن والقيح عند المعتزلة والأشاعرة.
١٢. هذا الحديث الذي نقله المصنف أو قريب منه موجود في الكتب الكثيرة، منها كنز العمال، ج ١، ص ٢٩٨، ح ١٤٢٦؛ عوالي اللئالي، ج ١، ص ٣٤؛ ٤١؛ و«صحيح مسلم» ج ١، ص ٥٥-٦٢، كتاب الإيمان، باب (١٠) الدليل على أن من مات على التوحيد دخل الجنة، وأما قصة أبي هريرة مع عمر التي نقلها المصنف ملخصاً فإنها كانت في صحيح مسلم، ج ١، ص ٦٠، ح ٣١، فراجع.
١٣. الغارات للقفطي، ج ١، ص ٧؛ شرح نهج البلاغة، لابن أبي الحديد، ج ٧، ص ٥٧، بعد خطبة ٩٢؛ بحار الأنوار، ج ٣٣، ص ٣٦٦، و ج ٤١، ص ٣٥٢؛
١٤. آخر الرسالة على ما في نسخة فیضیه هكذا «انتهى كلامه وعظم الله في العلماء أجره وثوابه وقدّس روحه ونور تراه والحمد لله وحده».